

**IZABELA M. BURDA
LUCYNA NYKA**

Politechnika Gdańska

ROLA PRZEKSZTAŁCENÍ STYKU LĄDU I WODY W PROCESACH REWITALIZACJI

Abstract: The Role of Transformation of Land and Water Connections in Revitalization Processes. The article discusses the transformations of boundaries between land and water as an important element of revitalization processes. Analyzing a number of such projects which had been realized recently, it can be seen that the modification of water area plans and the form of their borders are characteristic and important elements to include in the development strategies for many cities. Particularly important for research are those strategies that concern the transformations of postindustrial areas. As it turns out, such interventions are not only important for compositional and functional solutions but they also play an important role in achieving the expected results of transformations of these areas. These interventions deserve special attention because of their positive impact on neighborhood structures. The article shows that the conversions of wharves contours based on the introduction of waterbodies in land areas and the creation of new land in areas previously underwater allows diversified links in the public spaces system. It also allows development of more coherent and complex networks of ecological and landscape systems. Shaping the new forms of land and water connections also helps to achieve innovative architectural solutions. Finally, due to the still more bold attempts to shape new forms of water areas borders, the relationships between urban structures and water can be strengthened.

Keywords: Land and water connections in the cityscape, revitalization processes, transformations of postindustrial areas.

Wprowadzenie

Współcześnie wiele realizowanych procesów rewitalizacji obszarów miejskich obejmuje tereny położone nad wodą. Dotyczy to w szczególności obszarów przemysłowych, które ze względu na pełnione funkcje często po-

wiązane były z sieciami rzek i kanałów. Prowadząc analizy tego typu działań można zauważyć, że w ostatnim czasie charakterystyczne dla nich stają się modyfikacje planów obszarów wodnych i form ich granic [Nyka 2013]. Przeobrażenia takie dotyczą niejednokrotnie obszarów znacznych powierzchni, stanowiących fragmenty centralnych części miast. Zadać więc można pytanie, czy poza podniesieniem atrakcyjności przestrzeni publicznych na przekształcanych terenach, formowanie nowych obrysów lądu i wody służyć może dodatkowym celom. Przeprowadzone badania miały na celu wykazanie, że odpowiednie przeprowadzenie takich działań podnosi efektywność procesów rewitalizacji przestrzeni miejskich [Burda 2015].

Podjmując problematykę szeroko rozumianych procesów rewitalizacji, warto zwrócić uwagę na istnienie kilku definicji tego zagadnienia. Na potrzeby projektu badawczego *Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju*, zapoczątkowanego w 2006 r., *rewitalizacja* zdefiniowana została jako *skoordynowany proces, prowadzony wspólnie przez władzę samorządową, społeczność lokalną oraz innych uczestników, będący elementem polityki rozwoju i mający na celu przeciwdziałanie degradacji przestrzeni zurbanizowanej, zjawiskom kryzysowym, pobudzanie rozwoju i zmian jakościowych poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego, z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju* [Jarczewski 2010, s. 13]. W powyższym projekcie autorzy stosowali termin *rewitalizacja* odnosząc go nie tylko do zdegradowanych obszarów historycznych dzielnic śródmiejskich czy wielkopłytowych osiedli mieszkaniowych, ale także do terenów poprzemysłowych, powojkowych oraz innych nieużytków związanych z wcześniejszą obsługą komunikacji kolejowej.

Co ważne, procesy transformacji terenów, na które funkcje ogólnomiejskie dopiero się wprowadza, w literaturze przedmiotu często określane są węższym terminem *restrukturyzacja*. Tereny takie, noszące nazwę powierzchni konwersyjnych, zwykle stanowią obszary poprzemysłowe i powojkowe. Tego typu nieużytki powstają w obrębie struktur miejskich w wyniku przemian w zakresie użytkowania terenu i infrastruktury przez przemysł, wojsko, czy instytucje transportowe [Podręcznik... 2003, s. 137]. Zaliczyć można do nich także związane z terenami kolejowymi lub portami, magazyny i obszary składowe. Jako przyczynę ich powstawania wskazuje się procesy ekonomicznych zmian strukturalnych w obszarze przemysłu oraz znaczną redukcję zapotrzebowania na powierzchnię. Uwalniane z pełnionych funkcji tereny przemysłowe, sukcesywnie przekazywane na cele cywilne obszary militarne i związany z tym spadek zatrudnienia,

wymagają opracowania specjalnych strategii. Dlatego też, restrukturyzacja tego typu pustek miejskich wyróżniana jest pośród problemów dotyczących rewitalizacji miast jako odrębne zagadnienie [Lorens 2010]. Często w literaturze przedmiotu używa się również spokrewnionego z powyższym, bardziej ogólnego terminu *rehabilitacja*, będącego określeniem zespołu działań, które mają na celu wprowadzenie obszaru z sytuacji kryzysowej, w jakiej się znalazł.

Ważne dla podjętego tematu opracowania są kwestie związane z obecnością wody w przestrzeni publicznej, co jest przedmiotem badań w odniesieniu do różnych skal i problemów. We współczesnej problematyce badawczej wiele uwagi poświęca się walorom środowiskowym wynikającym z wprowadzania wody oraz zasadom jej zrównoważonego wykorzystywania [Water... 2002; Grau, Dreiseitl 2005]. Nie mniej istotne są kwestie nowych zjawisk w architekturze wynikających z prób zintegrowanego komponowania budynku i wody [Ryan 2010; Nyka 2013]. Ważne wnioski do budowania strategii dla rewitalizacji frontów wodnych wyprowadza Lorens, poddając uprzednio analizie liczne przypadki przekształceń terenów dawnych stoczni i portów [Lorens 2001]. Z kolei Mayer [1999], analizując przypadki transformacji obszarów poprzemysłowych, zwraca uwagę na potrzebę zachowania stref nadwodnych jako miejsca demokratycznego i dostępnego dla wszystkich.

Ważne uwagi na temat integracji wyizolowanych wcześniej przestrzeni ze strukturą miejską znalazły się m.in. w publikacjach naukowych autorstwa Nyki [2007]. W książce pt. *Architektura i woda – przekraczanie granic*, autorka bada kwestię obserwowanego we współczesnej architekturze i urbanistyce powrotu do idei modyfikacji linii rozgraniczającej ląd i wodę, wykazując genezę takich działań i ich rolę w budowaniu kreatywnych miast [Nyka 2011, s. 11-14]. Na zjawisko takich przekształceń zwraca także uwagę Hooimeijer. Autorka wyróżnia kilka faz kształtowania nabrzeży, wskazując na obecnie obserwowaną fazę *adaptacyjnej manipulacji*, kiedy to modyfikacja nabrzeży zaczęła być prowadzona na nieporównywalnie większą skalę, niż miało to miejsce wcześniej [Hooimeijer 2011, s. 11-14]. W świetle powyższych badań warto podjąć ważne pytanie, czy modyfikowanie linii rozgraniczającej ląd i wodę można uznać za działanie wspierające procesy rewitalizacji

1. Sposoby oceny skuteczności procesów rewitalizacji

Aby zweryfikować, jakie znaczenie mają przekształcenia na styku lądu i wody dla uzyskania oczekiwanych efektów procesów rewitalizacji, przede wszystkim wyszczególnić należy kryteria, według których procesy takie moż-

na ocenić. Ocena ta niewątpliwie zależna jest od stopnia realizacji założonych celów, które zależą od zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań danego miejsca oraz związanej z nim specyfiki przyjętej strategii działań. Jednym z ważnych celów, który odnosi się do kompleksowej odnowy przestrzeni miejskiej, jest doprowadzenie do ożywienia i trwałej poprawy kondycji zdegradowanych obszarów, a tym samym poziomu jakości życia społeczności lokalnych [Palicki 2011, s. 17]. Tak definiowana rewitalizacja obejmuje zespoły działań w wymiarze przestrzennym, społecznym i ekonomicznym. Uwzględniane są ponadto aspekty techniczne i środowiskowe [Lorens 2009, s. 7-20].

Naukowcy zajmujący się problematyką odnowy miast wskazują, że właśnie pod kątem tych podstawowych kryteriów możliwe jest monitorowanie zachodzących przemian i dokonywanie oceny ich przebiegu. Próby takiej dokonali m.in. autorzy opracowania *Oceny rewitalizacji* [Kaźmierczak *et al.* 2011], zastrzegając że ze względu na interdyscyplinarny charakter rewitalizacji, o jej sukcesie decyduje wiele czynników [*ibidem*, s. 29]. Ważne są przede wszystkim przemiany w sferze urbanistyki i architektury – przemiany przestrzenne traktowane są niejednokrotnie jako najważniejszy obiektywny wskaźnik procesów. Ważnym kryterium jest także badanie wpływu realizowanych strategii na środowisko i zrównoważony rozwój miast [Kowalewski 2006, s. 195]. Dla pełnej oceny przedsięwzięć równie ważne jest zweryfikowanie skutków społecznych oraz przemian w sferze ekonomii, dla których kluczowe jest określenie przepląwów ludności, zmian wartości nieruchomości oraz kosztów prowadzenia działalności gospodarczej na danym terenie. Wielu badaczy podkreśla jednocześnie, że procesy rewitalizacji powinny zaowocować rozwiązaniem istniejących problemów, chroniąc tożsamość kulturową danego miejsca [Lorens 2010].

Na tle szeroko rozumianych procesów rewitalizacji, w sposób szczególny rozważane są przekształcenia obszarów uwalnianych z funkcji przemysłowych. Jak zauważa Domański, działania te, określane mianem rewitalizacji, konwersji lub transformacji terenów poprzemysłowych, mogą służyć kilku głównym celom [Domański 2009, s. 125-137]. Oprócz impulsu do lokalnego rozwoju gospodarczego jako alternatywy dla wygasającego przemysłu, powinny również być instrumentem budowania ładu przestrzennego oraz poprawy warunków ekologicznych [*ibidem*, s. 129]. Działania takie mogą służyć zachowaniu i wyeksponowaniu dziedzictwa materialnego oraz przyczyniać się do kształtowania tożsamości miejsca.

Tymczasem Gasidło zaznacza, jak ważne dla osiągnięcia pozytywnych efektów procesów przekształceń terenów poprzemysłowych jest zbudowanie narzędzi praktycznych: odpowiednich struktur organizacyjnych, regula-

cji prawnych, procedur, a także realizacji projektów modelowych [Gasidło 1998; Gasidło, Gorgoń 1999]. Zauważa, że lokując nowe, atrakcyjne funkcje w opuszczonych przez przemysł obiektach osiągnąć można kilka celów. Przez zachowanie i wyeksponowanie wartości historycznych, estetycznych czy emocjonalnych, sprzyjać można utrzymaniu silniejszej tożsamości lokalnej, mającej znaczenie przy podejmowaniu przez mieszkańców decyzji o ewentualnym opuszczeniu własnego miasta [Gasidło 2008, s. 78]. Zuziak [1998, s. 24] natomiast, przy okazji prowadzenia badań dotyczących problematyki przekształceń terenów poprzemysłowych, zwraca uwagę na aspekty wykorzystania takich przestrzeni jako dziedzictwa kulturowego, które stanowi istotny potencjał rozwojowy obszarów metropolitalnych.

Cenne spostrzeżenia na temat procesów przekształcania nadwodnych terenów poprzemysłowych sformułował Brutomesso [2001, s. 12]. Wskazuje on na wyznaczniki osiągniętych rezultatów działań służących odnowie miejsc na styku miasta i wody, wyróżniając wspólne dla procesów przekształceń takich obszarów, podstawowe elementy, które określa jako czynniki sukcesu. Wśród elementów tych za najważniejsze uznaje zapewnienie serii dostępnych przestrzeni, co pozwala zakończyć długotrwały okres izolacji obszaru i sprzyja, aby w jego obrębie mogły zaistnieć różne typy aktywności. Wskazuje on także na istotę zachowania oryginalnych cech miejsca oraz dziedzictwa dawnych funkcji portowych i industrialnych. Podkreśla, że to dzięki zapewnieniu jak najlepszego, bezpośredniego kontaktu z wodą, możliwe jest przyciąganie znacznej liczby użytkowników i umożliwienie różnego sposobu wykorzystania przestrzeni.

Podkreślić również należy rangę wymiaru społecznego przestrzeni publicznych, uwzględnionego m.in. w Karcie Przestrzeni Publicznej¹. Wyrażona w tym dokumencie troska o przestrzeń publiczną jako o wspólne dobro, pozwoliła wyróżnić kilka najważniejszych zasad jej organizowania i użytkowania. Wskazano zatem na takie cechy przestrzeni publicznej, jak dostępność, ciągłość, bezpieczeństwo użytkowania, zauważając jednocześnie, jak ważne są wrażenia estetyczne. Są to postulaty, które można uznać za wyznaczniki wysokiej jakości przestrzeni, których stosowanie powinno być gwarancją sukcesu w budowaniu struktur miejskich.

Odniesienie się do wyodrębnionych kryteriów ewaluacji procesów rewitalizacji pozwala na dokonanie syntezy i wskazanie na najważniejsze cechy udanych przedsięwzięć. W próbach oceny takich procesów należy więc uwzględnić kwestie dotyczące architektury, ekologii i socjologii oraz aspekty

¹ Dokument sporządzony w trakcie obrad III Kongresu Urbanistyki Polskiej w Poznaniu, w 2009 r.

ekonomiczne, warunkujące szanse na realizację zamierzeń. Ważne ponadto jest współistnienie pozytywnych efektów mierzonych w ramach powyższych dyscyplin. Ze względu na synergiczny efekt prowadzący do końcowego sukcesu, istotne są również ich wzajemne zależności.

2. Rola modyfikowania połączeń lądu i wody w procesach rewitalizacji

Uwzględniając wybrane kryteria możliwe jest zbadanie, w jaki sposób modelowanie linii rozgraniczającej obszary lądu i wody wspomaga procesy rewitalizacji. Jak wynika z badań, jednym z fundamentalnych efektów takich procesów powinno być utworzenie atrakcyjnej przestrzeni publicznej sprządzającej jej użytkowników nad wodę. Takie zadanie znakomicie spełniła rekonstrukcja kanałów w Gandawie czy Bredzie. Na podstawie tych przypadków dostrzec można, że ważne jest nie tylko to, że nad wodą powstały chętnie użytkowane wysokiej jakości przestrzenie, ale również to, że nowo utworzone ciągi piesze uzupełniły brakujące ogniwa w szerszym rozumianym systemie miejskich przestrzeni publicznych. Zauważyć jednak należy, że większość działań polegających na przekształcaniu obrysów planów układów wodnych realizowana jest na obszarach przemysłowych. W takich przypadkach bezpośrednio działania polegające na modyfikacji linii brzegowej realizowane są na poddanych konwersji obszarach, ale skutki tych modyfikacji oddziałują na całe miasto. Charakterystyczne staje się to, że ciągi piesze prowadzone wzdłuż wody przechodzą płynnie z terenów przemysłowych w obręb otaczających je struktur.

W tym kontekście należy zauważyć, że prawidłowo przeprowadzony proces konwersji terenów przemysłowych może odgrywać rolę kluczowego impulsu do rewitalizacji powiązanych z nim obszarów miejskich. Jakkolwiek, utworzenie atrakcyjnych ciągów pieszych na terenach przemysłowych to warunek trwałego wpisania ich w strukturę miasta. Zwraca na to uwagę m.in. J. Gosling, który prezentując projekt zagospodarowania terenów postoczniowych w Gdańsku podkreślił, że tworzenie doskonałych miejsc wynika z budowania inteligentnych połączeń². Również Nyka wykazuje, jak istotne jest wytyczanie ciągów przestrzeni publicznych prowadzonych przez tereny nadwodne. Jak zauważa, w wielu przypadkach wyznaczanie takich nowych

² *Making great places means making smart connections* – myśl przewodnia projektu zagospodarowania terenów postoczniowych w Gdańsku, wykonanego przez pracownię RTKL – UK Ltd, zaprezentowanego podczas międzynarodowego seminarium „Europejskie Centrum Solidarności”, w sierpniu 2005 r.

szlaków miejskich cyrkulacji jest unikalną szansą na wpisywanie obecności wody w ciągłość percepcyjnego wzoru miasta [Nyka 2006, s. 117].

Analizy licznych przypadków przekształceń terenów przemysłowych na terenie Europy pozwoliły wykazać, że w ostatniej dekadzie znacznie nasiliło się zjawisko twórczego modyfikowania linii brzegowej [Burda 2015, s. 73]. Powstająca na terenach uwalnianych z funkcji przemysłowych atrakcyjna przestrzeń publiczna wchodząca w zróżnicowane relacje z wodą, w trwały sposób wiąże przekształcaną strukturę z odległymi rejonami miasta. Celowość taka jest widoczna w nowych założeniach skandynawskich, francuskich i niemieckich. W przypadku obszaru Länsisatama w Helsinkach, woda doprowadzona została do kluczowych punktów węzłowych w systemie przestrzeni pieszych. Dzięki modyfikacji układu kanałów i utworzeniu nowych powierzchni lądu na obszarze zatoki, możliwe stało się poprowadzenie tuż nad wodą ważnych fragmentów tych ciągów (fot. 1).

Podobnie postąpiono w Oslo, w rejonie dawnych terenów przemysłowych i portowych. Jednym z ważnych przedsięwzięć jest projekt przekształceń obszaru Bjørvika, gdzie aby powiązać istniejące przestrzenie miejskie z wodami fiordu, zaplanowano zmianę sposobu użytkowania rozległych terenów nadwodnych. Doprowadzając główne ulice do nabrzeży i tworząc ciągi spacerowe, zapewniono pełne wykorzystanie uwolnionego terenu. Za sprawą tej realizacji, obszar położony w rejonie ujścia rzeki Aker stał się przedłużeniem centrum. Budowana wzdłuż zatoki promenada portowa, dostępna o każdej porze dnia, pozwoli stworzyć ciąg pieszy, który połączy poddane przekształceniom obszary od Filipstad, do Grønlia (fot. 2). Również i w tym przypadku oddziaływanie

Fot. 1. Obszar Länsisatama w Helsinkach:

- A – Stan obszaru przed przekształceniem – zdjęcie satelitarne
- B – Projekt transformacji – schemat ukształtowania zabudowy [źródło: <http://portusonline.org/helsinki-converting-waterfronts-intoresidential-areas/>].
- C – Projektowany system przestrzeni publicznych – schemat ukształtowania głównych ciągów pieszych

Fot. 2. Nadwodna strefa przekształceń w Oslo – system głównych ciągów pieszych, łączący uwolnione tereny ze strukturą miasta

Źródło: [<http://www.prosjekt-fjordbyen.oslo.kommune.no/>].

nowej formy granicy między lądem i wodą wykracza poza obszar przekształcany i staje się impulsem rozwoju dla całego miasta. Co więcej, można zauważyć, że w wielu przypadkach nowy sposób ukształtowania obrysów nabrzeży ma na celu zapewnienie relacji widokowych z wodą nawet z oddalonymi od wód miejscami. Obecność wody jest wówczas dostrzegana ze znacznych odległości, co sprzyja strategii budowania silniejszych związków miast z akwenami, przy których przez wiele wieków powstawały.

Jak wynika z badań, modyfikacja zarysów powierzchni lądu i wody, dokonywana w ramach transformacji terenów przemysłowych może również sprzyjać tworzeniu ciągłości systemów krajobrazowych i ekologicznych. Kształtowanie powiązań tych systemów jest jednym z działań, które mogą podnosić efektywność procesów rewitalizacji bardziej rozległych obszarów. Zauważyć można, że uwolnione z przemysłu obszary, już po samym wyeliminowaniu źródeł emisji zanieczyszczeń, mogą stanowić przestrzeń dla rozwoju sieci natury. Jednak to dopiero odpowiednie interwencje pozwalają z przekształcanych miejsc uczynić ważne ogniwa wzmacniające układy ciągów ekologicznych. Ważny jest zatem kolejny etap polegający na wprowadzaniu elementów natury, w tym nowych powierzchni wody, które uzupełniają istniejące sieci, pozwalając budować ich ciągłości.

Przykładem takiego działania jest projekt przekształceń przemysłowych terenów w Helsingborg, w Szwecji (fot. 3). Projekt *The Tolerant City* autorstwa *SchönherrLandscape and Adept Architects* swym zakresem obejmuje

Fot. 3. Projekt transformacji obszaru położonego we wschodniej części miasta Helsingborg – The Tolerant City

Źródło: [<http://www.beta-architecture.com/the-tolerant-city-adept/>].

obszar o powierzchni 100 ha. Projektowane założenie oparte jest na rozbudowanym ciągu natury. Jego połączenie uzyskano przedłużając istniejący ciąg przestrzeni publicznej w kierunku północno-zachodnim, w stronę cieśniny Sund i jednocześnie wprowadzając nowe akweny w obszar lądu. Najważniejszą częścią układu uczyniono strumień stanowiący główny element rdzenia kompozycyjno-funkcjonalnego. W ten sposób udało się powiązać odzyskane obszary z istniejącym układem sieci natury oraz ze strukturą miasta.

Co ważne, przeprowadzone badania pozwalają wykazać, że na wielu odcinakach sieci natury pokrywają się z siecią przestrzeni publicznych. Dlatego też, dla uzyskania możliwie najwyższej jakości rozwiązań, konieczne jest zwrócenie uwagi na integrację systemów ekologicznych z istniejącymi i projektowanymi systemami przestrzeni pieszych. Taki cel postanowiono osiągnąć przekształcając obszary uwolnione z przemysłu m.in. w Oslo i Malmö. Wpłeczenie elementów miejskiej „siatki niebieskiej” i „siatki zielonej” w strukturę ciągów pieszych posłużyło również podniesieniu atrakcyjności poddanych przeobrażeniom przestrzeni Paryża. Modyfikowanie planów obszarów wodnych oraz form ich granic sprawia, że nowo zaaranżowane przestrzenie inspirują i pozwalają na różne formy ich użytkowania. Dzięki zastosowaniu takich rozwiązań, atrakcyjne miejsca kontaktów społecznych uzyskano poddając transformacjom obszary Ruoholahti w Helsinkach, czy HammarbySjöstad w Sztokholmie.

Z przeprowadzonych analiz wynika więc, że przekształcenia terenów poprzemysłowych postrzegać można jako szansę na uzyskanie nowych powiązań krajobrazowych i ekologicznych, które obejmować mogą nawet całe

obszary miejskie. Choć przywołane przypadki ukazują odmienne podejścia i różny stopień ingerencji w zastany krajobraz, to większość interwencji podporządkowana jest właśnie takim dążeniom. Także sama woda, którą zaczęto ponownie postrzegać jako przestrzeń demokratyczną, dostępną i inspirującą do działania, ma szansę stać się ponownie rdzeniem sfery publicznej miasta. To właśnie transformacje poprzemysłowych obszarów stają się znakomitą okazją do ukształtowania takich warunków, w których dostęp do wody jest łatwy i osiągalny na różne sposoby.

Jak zauważa Nyka [2006], modyfikowanie linii brzegowej i tworzenie nowego rysunku przestrzeni publicznych ostatecznie przyczynia się do kształtowania bardziej kreatywnych rozwiązań urbanistycznych i architektonicznych. Budynki usytuowane na nowo utworzonych powierzchniach akwenów, czy wplatające się formą w rysunek linii wodnej stanowią atrakcyjny cel wędrówek i odgrywają ważną rolę w generowaniu ruchu po mieście. Czyni się z nich ważne elementy kompozycji przekształcanych obszarów poprzemysłowych. Często pretekstem do takich rozwiązań są poddawane adaptacji lub rozbudowie istniejące dawne budynki produkcyjne, magazynowe, elektrownie oraz obiekty portowe. Oprócz adaptacji istniejących obiektów poprzemysłowych powstaje także wiele kompozycji budowli umieszczonych na nowo utworzonych pirsach wychodzących w wodę. Projektowane są również rozmaite formy obiektów architektury pływającej.

Jako przykład działań służących wypracowaniu nowych form wykorzystujących powiązania budynku, ładu i wody posłużyć może gmach opery w Oslo zaprojektowany przez *Snøhettaarkitekturlandskap AS*, gdzie plac ukształtowany przed budynkiem jest nowo utworzoną powierzchnią schodzącą łagodnie w kierunku wody. Na szczególną uwagę zasługuje wzniesiony na terenie dawnej dzielnicy przemysłowej w Glasgow budynek autorstwa ZahyHadidRiversideMuseum. Co istotne, projekt tego budynku, usytuowanego na brzegu rzeki, obejmował również znaczne przekształcenia obrysu linii nabrzeża. Sam obiekt przybierając formę tunelu ukształtowany został jako przejście między miastem a rzeką.

Podsumowanie

Badania służące rozpoznaniu roli przekształceń na styku ładu i wody w procesach rewitalizacji umożliwiły wykazanie, że jest to jeden z czynników, które przyczyniają się do ostatecznego sukcesu realizowanych przeobrażeń. Można zauważyć, że programy rewitalizacji budowane niejednokrotnie na hi-

storii, dziedzictwie kulturowym, stanowiącym o ogromnym potencjale danego miejsca, sztuce, naturze czy rekreacji, wręcz powinny uwzględniać dążenie do umacniania związków struktur wyprowadzanych ze stanu kryzysowego z wodą. Modyfikacje planów obszarów wodnych i form ich granic okazują się być pomocne w uzyskaniu wysokiej jakości przestrzeni życia, co niewątpliwie sprzyja prowadzeniu procesów odnowy zespołów dotkniętych wieloma problemami.

Należy jednocześnie podkreślić, że podejmowane interwencje w zakresie przemian relacji między lądem i wodą zależne są od wielu czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Okazuje się jednak, że mimo wielu ograniczeń, kształtowanie nowych form połączeń lądu i wody, jest nie tylko możliwe, ale przynosi także wiele korzyści. Działania takie pozwalają uaktywnić strefy nadwodne, pomijane wcześniej ze względu na ograniczoną dostępność. Ich włączenie w system przestrzeni publicznych miasta sprawia, że stają się one kluczowe do wyprowadzania przekształcanych obszarów ze stanów izolacji. Podnosi to wartość zarówno przestrzeni odzyskanych, jak i tych położonych w sąsiedztwie. Można zauważyć, że stwarzając ofertę w postaci atrakcyjnego środowiska życia w bliskości centrum miasta, niejednokrotnie zapobiega się wyprowadzaniu mieszkańców poszukujących miejsc zamieszkania w sąsiedztwie natury na jego obrzeża.

Na podstawie przeprowadzonych analiz zrealizowanych przekształceń można dostrzec, że głoszony na przełomie tysiącleci postulat zwrócenia się miast ku wodzie znajduje swoje odzwierciedlenie właśnie w rozwiązaniach projektowych dotyczących poprzemysłowych terenów nadwodnych. Za sprawą coraz bardziej śmiałych działań, prowadzących do uzyskania nowych planów i form granic obszarów wodnych, możliwe jest budowanie atrakcyjnych ciągów przestrzeni publicznych połączonych z ciągami przyrodniczymi i krajobrazowymi. Za ich sprawą obszary objęte programami rewitalizacji stanowią mogą miejsca wyjątkowe nie tylko w skali miast, ale i regionów. Choć dla ich atrakcyjności niewątpliwie istotna jest w dużej mierze obecność autentycznej tkanki historycznej, to jednak oprócz bogatej historii, różnorodności form zagospodarowania terenu i zabudowy, właśnie obecność przestrzeni na styku z wodą staje się ważnym atutem miejsc, które procesom odnowy są poddawane.

Literatura

Bruttomesso R., 2001, *The Strategic Role of the Waterfront in Urban Redevelopment of Cities on Water*, [w:] *Large Scale Urban Development*, P. Lorens (red.). Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.

- Burda I., 2015, *Kształtowanie połączeń lądu i wody na terenach przemysłowych*. Politechnika Gdańska, Wydział Architektury (praca doktorska niepub.).
- Burda I., Nyka L., 2016, *Re-shaping the Land and Water Connections and Its Role in Achieving Landscape and Ecological Systems' Continuity on the Post-industrial Territories*. SGEM, Wien.
- Chemetoff A., Lemoine B., 1998, *Sur les quais. Un point de vue parisien*. Editions du Pavillon de l'Arsenal, Picard Editeur, Paris.
- Domański B., 2009, *Rewitalizacja terenów przemysłowych – specyfika wyzwań i instrumentów*, [w:] *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, W. Jarczewski (red.). IRM, Kraków.
- Dymnicka M., 2013, *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gasidło K., 1998, *Problemy przekształceń terenów przemysłowych*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria Architektura, z. 37, Gliwice.
- Gasidło K., 2008, *Przekształcenia terenów przemysłowych – efekty i perspektywy badań i działań*. Problemy Ekologii, t. 12, nr 2, marzec–kwiecień, s. 78.
- Gasidło K., Gorgoń J. (red.), 1999, *Modelowe przekształcenia terenów przemysłowych i zdegradowanych*. Program UNDP, UNCHS (Habitat) „Zarządzanie Zrównoważonym Rozwojem Aglomeracji Katowickiej”, Katowice.
- Gehl J., 1999, *Making Room for People*, [w:] *City and Culture*. Nystrom L. Kalmar, s. 236-237.
- Gehl J., 2010, *Cities for People*. Island Press (wydanie w jęz. polskim pt.: *Miasta dla ludzi*, RAM, Kraków, 2014).
- Grau D., Dreiseitl H., 2005, *New Waterscapes. Planning, Building and Designing with Water*. Birkhauser – Publishers for Architecture, Basel.
- Gruszkowski W., 1989, *Zarys historii urbanistyki*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Gzell S., 2002, *Jakość przestrzeni publicznej a Nowe Planowanie*, [w:] *Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego*, M. Kochanowski (red.). Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk, s. 249.
- Hall P., 1993, *Waterfronts: A New Urban Frontier*, [w:] *Waterfronts – A New Frontier for Cities on Water*, R. Bruttomesso (red.). International Center Cities on Water, Venice, s. 12-20.
- Hooimeijer F., 2011, *The Tradition of Making Polder Cities*. Technical University, Delft.
- Hölzer Ch., 2000, *Riverscapes: Designing Urban Embankments*. Birkhäuser.
- Januchta-Szostak A., 2011, *Woda w miejskiej przestrzeni publicznej*. Modelowe formy zagospodarowania wód opadowych i powierzchniowych, seria Rozprawy, nr 454, Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań.

- Jarczewski W., 2010, *Procedura badawcza i wyniki prac prowadzonych w ramach diagnozy. Rewitalizacja miast polskich – diagnoza*, T. 8, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 13.
- Kaźmierczak B., Nowak M., Palicki S., Pazder D., 2011, *Oceny rewitalizacji. Studium zmian na Poznańskiej Śródcie*. Wyd. Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań, s. 29.
- Kochanowski M. (red.), 2005, *Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego*. „Urbanista”, Warszawa.
- Kowalewski A. T., 2006, *Społeczne, ekonomiczne i przestrzenne bariery rozwoju zrównoważonego*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 195.
- Kuryłowicz E., 1995, *Projektowanie uniwersalne: udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym*. Warszawa.
- Kuryłowicz E., 2008, *Miasto jako przedmiot badań architektury*, [w:] *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, B. Jałowiecki (red.). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Lefèvre Ch., Roméra A. M., 2001, *Entre projets et stratégies. Le pari économique de six métropoles européennes*. Institut d'aménagement et d'urbanisme de la Région d'Île-de-France, Paris.
- Lorens P. (red.), 2001, *Large Scale Urban Developments*. Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Lorens P., 2001a, *Rewitalizacja frontów wodnych nadmorskich miast portowych*. Praca doktorska, Politechnika Gdańska, Gdańsk
- Lorens P., 2009, *Pojęcia podstawowe. Współczesne tendencje rozwoju struktur miejskich. Znaczenie procesów przekształceń i rewitalizacji*, [w:] *Wybrane zagadnienia rewitalizacji miast*, P. Lorens, J. Maryniuk-Pęczek (red.). Miasto. Metropolia. Region, Wyd. „Urbanista”, Gdańsk, s. 7-20.
- Lorens P., 2010, *Rewitalizacja miast: planowanie i realizacja*. Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Mayer H., 1999, *City and Port: Transformation of Port Cities – London, Barcelona, New York, Rotterdam*. International Books, Utrecht, Netherlands.
- Nyka L., 2006, *Od architektury cyrkulacji do urbanistycznych krajobrazów*. Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Nyka L. (red.), 2007, *Water in Urban Strategies*. Bauhaus-Universität Weimar, Deutschland.
- Nyka L., 2012, *Przestrzeń miejska jako krajobraz*. „Architektura”, Czasopismo Techniczne, Wyd. Politechniki Krakowskiej, 1-A/2/2012, z. 1, rok 109, s. 52.
- Nyka L., 2013, *Architektura i woda – przekraczanie granic*. Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Palicki S., 2011, *Czym jest rewitalizacja, a co nią nie jest? Oceny rewitalizacji*. Wyd. Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań, s. 17.
- Podręcznik rewitalizacji*, Warszawa, 2003, s. 137.

- Rewitalizacja miast. Planowanie i realizacja*, Gdańsk, 2010.
- Ryan Z., 2010, *Building with Water*. Birkhäuser Architecture.
- Vocabulaire français de l'Art urbain*, Association pour l'Art Urbain sous la direction de Robert-Max Antoni, Certu, 2010.
- Water. Designing with Water: Promenades and Water Features*, Praca zbiorowa, Edition Topos – CallweyVerlag, Birkhauser, Monachium, 2002.
- Zuziak Z., 1998, *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 24.